

ΨΗΦΙΔΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

*Η παλαιοχριστιανική
βασιλική του Αγίου Λεωνίδα
στο Κλαυσί Ευρυτανίας*

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΛΙΝΑ • ΨΗΦΙΔΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
7^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η παλαιοχριστιανική βασιλική
του Αγίου Λεωνίδα
στο Κλαυσί Ευρυτανίας

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γκιολές Ν., Παλαιοχριστιανική τέχνη: ναοδομία (π.200 - 600), Αθήνα 1998.

Delvoye Ch., Η βυζαντινή τέχνη, Αθήνα 1975 (και επανέκδοση).

Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. Ζ: Βυζαντινός Ελληνισμός - Πρωτοβυζαντινοί Χρόνοι, "Εκδοτική Αθηνών", Αθήνα 1978.

Κολέφας Γ. Ν., Η τεχνική του ψηφιδωτού, Αθήνα 1970.

Krautheimer R., Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή αρχιτεκτονική, Αθήνα 1991.

Ορλάνδου Α. Κ., Η ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική της μεσογειακής λεκάνης, Αθήνα 1994.

Σωτηρίου Γ., Χριστιανική και βυζαντινή αρχαιολογία, τ. Α', Αθήνα 1942.

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ασημακοπούλου - Ατζακά Π., Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος, τ. II : Πελοπόννησος - Στερεά Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 1987.

Χατζηδάκης Ε., Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας 1958, σ. 58-63, εικ. 1, πίν. 47-49.

Χατζηδάκης Ε., Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας 1959, σ. 34-35, πίν. 33-36 α-γ.

Χρονικά Αρχαιολογικού Δελτίου ετών 1960, 1966, 1967 - 1970, 1975, 1997.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Λεωνίδα στο Κλαυσί αποτελεί ένα μοναδικό για τον Ευρυτανικό χώρο μνημείο, που παραμένει άγνωστο για την πλειονότητα των κατοίκων της περιοχής, αν όχι σαν όνομα, σαν χώρος και λειτουργία.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές της Ε και ΣΤ' Τάξης του Δημοτικού και στοχεύει στη γνωριμία των μαθητών με το σπουδαίο αυτό μνημείο του τόπου τους και μέσα από αυτήν στην κατανόηση της αρχιτεκτονικής μορφής της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, της λειτουργικής της χρήσης και του διακόσμου της. Επίσης, στοχεύει στη γνωριμία του μαθητή με τα στάδια της αποκάλυψης και προστασίας ενός αρχαίου κτιρίου με απώτερο στόχο την εξοικείωση με τις αρχαιότητες και την αγάπη για την πολιτιστική μας κληρονομιά. Το εγχείρημα αυτό δεν είναι ιδιαίτερα εύκολο. Η φυσιολογική άγνοια των παιδιών, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα ερείπια του παλαιοχριστιανικού ναού δεν συνιστούν μια ολοκληρωμένη εικόνα, αποξενώνουν το παιδί από το μνημείο και όλα όσα αυτό αντιπροσωπεύει και οδηγούν αναπόφευκτα στην ταύτιση του ερείπωμένου κτίσματος με πέτρες.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, στο έντυπο του εκπαιδευτικού παρέχονται πληροφορίες για την λατρεία στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, για την καταγωγή του αρχιτεκτονικού τύπου της βασιλικής και τα μέρη που τη συνιστούν. Επίσης, δίδεται περιγραφή της παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Κλαυσείου καθώς και χρονικό του εντοπισμού, της αποκάλυψης, της συντήρησης και της προστασίας αυτής. Παρέχονται στοιχεία για το ψηφιδωτό, εντοίχιο ή επιδαπέδιο και για τα στάδια κατασκευής και συντήρησής του. Στο τελευταίο μέρος προτείνονται στον εκπαιδευτικό ορισμένες δραστηριότητες, που θα ήταν δυνατό να υλοποιηθούν πριν, κατά και μετά από την επίσκεψη στο μνημείο.

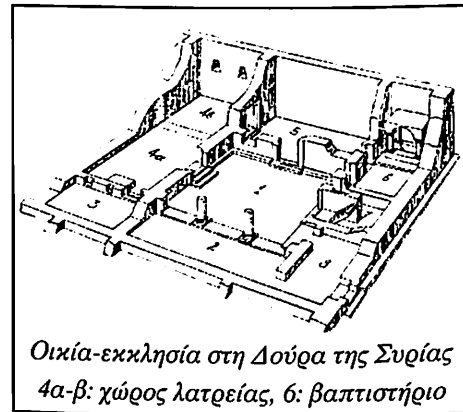
Στο έντυπο του μαθητή, μέσα από μια σύντομη ιστορία που αφηγείται ένας δικηγόρος, ο οποίος είχε την τύχη να συμμετάσχει, όταν ήταν μαθητής, στην ανασκαφή της βασιλικής του Κλαυσείου, επιχειρούμε να βοηθήσουμε τη φαντασία του μαθητή να ανασυνθέσει το χώρο και να κατανοήσει τη λειτουργία του. Μέσα από την αφήγηση δίδεται συγχρόνως με γλαφυρό τρόπο η εικόνα μιας ανασκαφής και όλα όσα σχετίζονται με αυτή.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΣΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

Οι συνεχείς και συστηματικοί διωγμοί που υφίσταντο οι χριστιανοί κατά τους τρεις πρώτους αιώνες από το επίσημο ρωμαϊκό κράτος, δεν επέτρεψαν την ανάπτυξη εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Η λατρεία τελούνταν κατά τον 1^ο και 2^ο αι. γύρω από τους **τάφους των μαρτύρων**, έξω από τις πόλεις, μέσα στις **κατακόμβες** και στα **σπίτια** των πλουσιότερων χριστιανών, τις "κατ' οίκον εκκλησίες", όπως ο Απόστολος Παύλος τις αποκαλεί στις επιστολές του. Σε έναν τέτοιον οίκο τέλεσε ο Χριστός το Μυστικό Δείπνο. Στους οίκους συναθροίζονταν οι πρώτοι χριστιανοί για να τελέσουν τις αγάπες, δηλαδή κοινά δείπνα, σε ανάμνηση του Μυστικού Δείπνου και του σταυρικού θανάτου του Χριστού.

Κατά τα τέλη του 2^{ου} αι., με την αύξηση των χριστιανών και την οργάνωσή τους σε κοινότητες, καθιερώθηκε μέσα στις οικίες ιδιαίτερος χώρος, ως μόνιμος τόπος λατρείας, ο οποίος ονομάζεται αρχικά **εκκλησία** που σήμαινε τόπος συνάθροισης και αργότερα **Κυριακόν**, δηλαδή τόπος αφιερωμένος στον Κύριο. Οι πρώτες οικίες - εκκλησίες ανήκαν είτε σε ιδιώτες, είτε στην χριστιανική κοινότητα και δεν διέφεραν εξωτερικά από τις ιδιωτικές οικίες της εποχής.

Οικία-εκκλησία στη Δούρα της Συρίας
4α-β: χώρος λατρείας, 6: βαπτιστήριο

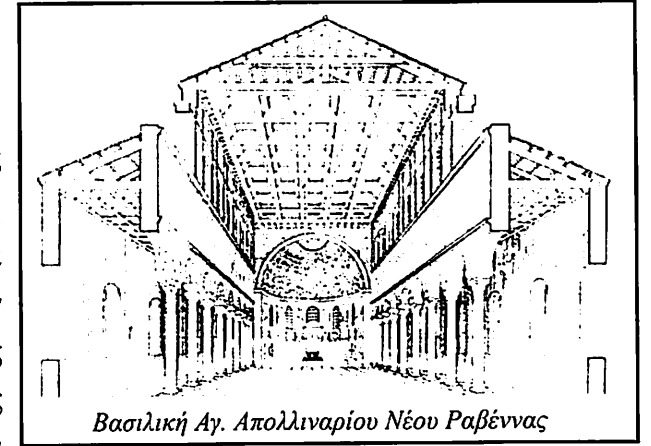
Στο β' μισό του 3^{ου} αι., περίοδος παύσης των διωγμών, κτίζονται αυτοτελείς εκκλησίες, που ονομάζονται **ευκτήριοι οίκοι** ή **βασιλικές**. Οι τελευταίες πιθανόν να ήταν μεγάλες υπόστυλες αίθουσες με αυλή και διάφορους χώρους, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του ολοένα αυξανόμενου αριθμού των χριστιανών και να ανταποκριθούν στις νέες λειτουργικές ανάγκες της κοινότητας. Την εποχή αυτή καταργούνται οι νυχτερινές συγκεντρώσεις και καθιερώνεται η τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας το πρωί της Κυριακής. Επίσης, γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ κλήρου και πιστών. Πλέον οι κληρικοί στέκονται γύρω από την τράπεζα, οι πιστοί στον υπόλοιπο χώρο και οι κατηχούμενοι, όσοι δηλαδή δεν είχαν βαπτιστεί ακόμα, κοντά στην είσοδο. Πολλές από τις εκκλησίες αυτές καταστράφηκαν κατά το μεγάλο διωγμό του Διοκλητιανού το 303.

Η ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

1. Καταγωγή της βασιλικής

Το διάταγμα της ανεξιθρησκείας που εκδόθηκε από τον Μ. Κωνσταντίνο και τον Λικίνιο, το 313, σήμανε μια νέα εποχή για τον χριστιανισμό και έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής μορφής που θα εξυπηρετούσε τις λειτουργικές ανάγκες της νέας θρησκείας, οι οποίες δεν ήταν δυνατόν πλέον να ικανοποιούνται στις κατ' οίκον ή αυτοτελείς εκκλησίες. Μετά από διάφορους πειραματισμούς κατά τον 4^ο αι., ο αρχιτεκτονικός τύπος που φαίνεται να καλύπτει τις ανάγκες αυτές είναι ο τύπος της βασιλικής, η βασική μορφή της οποίας αποκρυσταλλώνεται στον 5^ο και 6^ο αι..

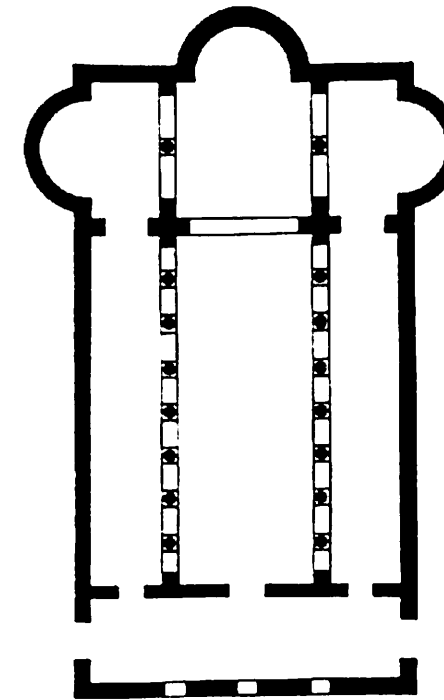
Η βασιλική είναι μακρόστενη αίθουσα, που διαιρείται κατά μήκος με σειρές κιόνων ή πεσσών σε διαδρόμους που ονομάζονται κλίτη. Ανάλογα με τον τρόπο στέγασης οι βασιλικές διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: την **ξύλοστεγη "ελληνιστική" βασιλική**, που απαντά στα παράλια της μεσογειακής λεκάνης και την **καμαροσκεπή "ανατολική" βασιλική**, στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας (ενδοχώρα Συρίας και Μ. Ασίας). Τα χαρακτηριστικά κάθε κατηγορίας εξαρτώνται από τα διαθέσιμα υλικά, το κλίμα, τις τοπικές αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες αλλά και τις τοπικές λειτουργικές παραλλαγές.

Βασιλική Αγ. Απολλιναρίου Νέου Ραβέννας

Έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες για την καταγωγή της βασιλικής. Ως πρόγονοί της έχουν προταθεί πολλά αρχαία κτίσματα, όπως οι ιουδαϊκές ελληνιστικές συναγωγές, οι τάφοι των μαρτύρων, οι μεγάλες αίθουσες των ρωμαϊκών σπιτιών και οι ρωμαϊκές βασιλικές της αγοράς. Ασφαλώς η παλαιοχριστιανική βασιλική προήλθε από το συγκερασμό διάφορων αρχιτεκτονικών στοιχείων, που ήταν γνωστά σε ποικίλα δημόσια κτίρια.

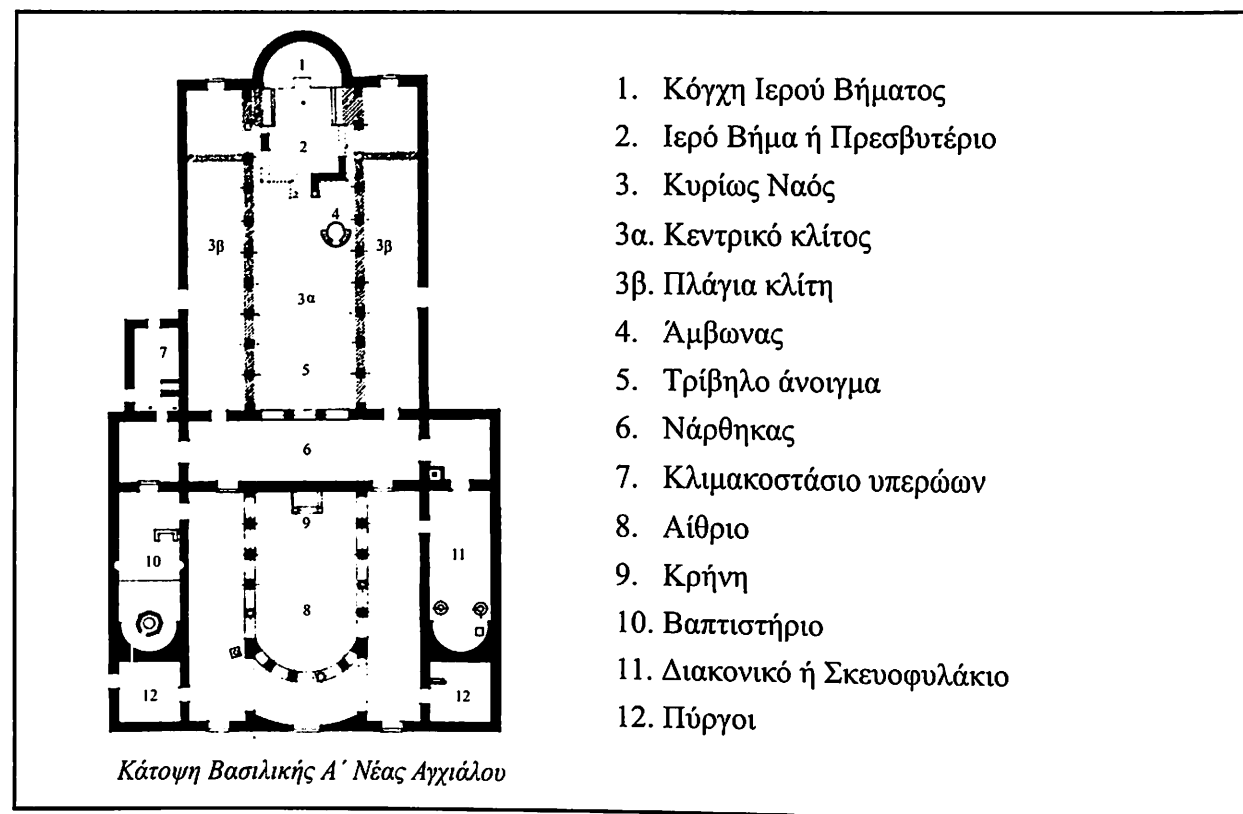
Ανεξάρτητα από την καταγωγή του αρχιτεκτονικού ρυθμού της βασιλικής, η συγκεκριμένη αρχιτεκτονική μορφή υιοθετήθηκε ομόφωνα από όλο τον χριστιανικό κόσμο. Άλλοι το αποδίδουν στην αυτοκρατορική προστασία, άλλοι στην ενότητα της λειτουργικής ακολουθίας, την τέλεση της οποίας εξυπηρετούσε το κτίσμα και άλλοι στη συμβολική ενότητα της χριστιανικής κοινότητας.

Δωδώνη. Βασιλική με εγκάρσιο κλίτος που απολήγει σε ημικυκλικές κόγχες (5ος αι.)

2. Η ελληνιστική ξύλοστεγη βασιλική

Οι ξύλοστεγες βασιλικές διακρίνονται σε διάφορες παραλλαγές. Οι πιο συνηθισμένες είναι οι **δρομικές**, οι οποίες διαιρούνται κατά μήκος με κιονοστοιχίες συνήθως σε τρία ή πέντε κλίτη και οι **βασιλικές με εγκάρσιο κλίτος**, παραλλαγή που προήλθε από την παρεμβολή ενός επιμήκους εγκάρσιου χώρου μεταξύ των κλιτών και της κόγχης του Ιερού Βήματος. Το εγκάρσιο κλίτος εγγράφεται στην ορθογώνια κάτοψη του ναού ή προεξέχει αυτής. Στη δεύτερη περίπτωση, η βασιλική αποκτά στην κάτοψη σχήμα ταυ ή το συμβολικό σχήμα του σταυρού. Σπανιότερα το εγκάρσιο κλίτος απολήγει στα άκρα του σε εξέχουσες ημικυκλικές κόγχες. Το εγκάρσιο κλίτος πιθανόν προήλθε από την ανάγκη διεύρυνσης του χώρου του Ιερού Βήματος για την ανετότερη τέλεση της Θείας Λειτουργίας.

3. Τα μέρη της βασιλικής

α) Το αίθριο, η τετράπλευρη αυλή στα δυτικά του ναού που περιβάλλεται από στοές. Ο κεντρικός χώρος ήταν υπαίθριος, γι' αυτό και ονομάστηκε αίθριο από το ρήμα αίθω = καίω, λάμπω, φωτίζω. Στο αίθριο τελούνταν ο ασματικός όρθρος (προσευχές και ύμνοι που αποτελούσαν το προστάδιο της Θείας Λειτουργίας). Από εδώ ξεκινούσαν σε πομπή οι κληρικοί και οι πιστοί και με πρώτο τον επίσκοπο έμπαιναν πανηγυρικά στο ναό. Στο αίθριο υπήρχε κρήνη για το συμβολικό καθαρισμό των χεριών και των ποδιών των πιστών πριν μπουν στο ναό. Η είσοδος στο αίθριο γινόταν μέσω απλού ή μνημειώδους προπύλου.

β) Ο νάρθηκας, επιμήκης αίθουσα κατά μήκος της δυτικής πλευράς του ναού, η οποία αντικατέστησε σταδιακά την ανατολική στοά του αιθρίου και αποτέλεσε αναπόσπαστο μέρος του κυρίως ναού. Χρησίμευε ως τόπος παραμονής των κατηχουμένων και των μετανοούντων, στους οποίους δεν επιτρεπόταν να παρακολουθήσουν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Η επικοινωνία του νάρθηκα με τον κυρίως ναό γινόταν μέσω απλών διόδων για τα πλάγια κλίτη, ενώ για το κεντρικό μέσω της Βασιλείου Πύλης, που ήταν συνήθως *τρίβηλο άνοιγμα*, το οποίο σχηματιζόταν με την παρεμβολή δύο κιόνων μεταξύ των τοίχων και ήταν φραγμένο με παραπετάσματα (βήλα).

γ) Ο κυρίως ναός, ο χώρος που προορίζεται για τους πιστούς. Διαιρείται με κιονοστοιχίες ή σπανιότερα πεσσοστοιχίες, που έφεραν μαρμάρινο ευθύγραμμο επιστύλιο ή κτιστά τόξα, σε *κλίτη*, το κεντρικό και τα *πλαϊνά*.

Η διάκριση των φύλων στις ανατολικές επαρχίες ήταν αυστηρή με αποτέλεσμα να

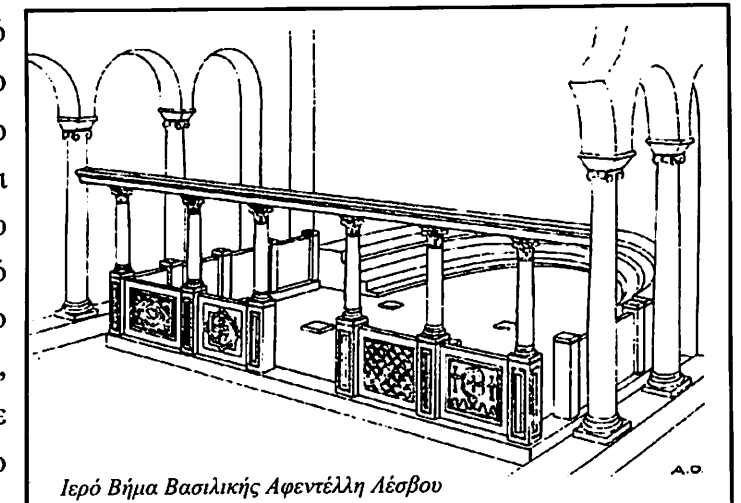
διαμορφωθεί πάνω από τα πλάγια κλίτη και το νάρθηκα, κυρίως στις βασιλικές του ελλαδικού χώρου, όροφος για την παραμονή των γυναικών που λέγεται *υπερώο* ή *γυναικωνίτης*. Το μεσαίο κλίτος είναι υπερυψωμένο και οι τοίχοι του διατρύπονται στο άνω μέρος από σειρά παραθύρων, το *φωταγωγό*. Στις ξυλόστεγες ελληνοιστικές βασιλικές το κεντρικό κλίτος καλύπτεται με *δικλινή ξύλινη στέγη*, ενώ τα *πλαϊνά* με *μονοκλινείς*.

Εντός του κεντρικού κλίτους, κοντά στο Ιερό Βήμα, βρίσκεται ο *άμβωνας*, υψηλό βάθρο, αποτελούμενο από κυκλικό συνήθως εξώστη, στον οποίον οδηγούν μία ή δύο ευθύγραμμες κλίμακες και σπανιότερα δύο καμπύλες (ριπιδιόσχημος). Από τον άμβωνα διάβαζαν οι κληρικοί τις γραφές και εκφωνούσαν τα κηρύγματα.

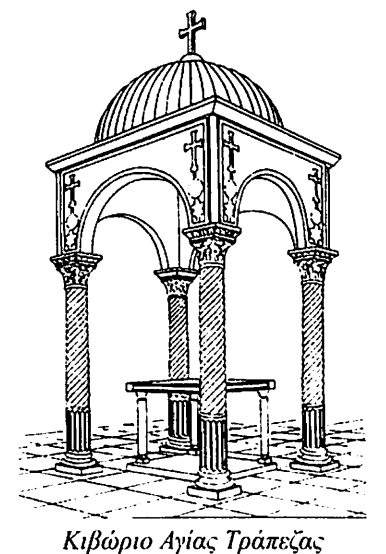
δ) Το Ιερό Βήμα ή πρεσβυτέριο,

ο χώρος που προορίζεται αποκλειστικά για τους κληρικούς. Ο χώρος του Ιερού Βήματος ορίζεται προς ανατολάς από την κόγχη ή *αψίδα* του ιερού και εκτείνεται μπροστά από αυτήν εντός του κεντρικού κλίτους. Το Ιερό Βήμα βρίσκεται ψηλότερα από το δάπεδο του υπόλοιπου ναού και διαχωρίζεται από αυτόν με το φράγμα του πρεσβυτερίου ή *τέμπλο*, χαμηλό μαρμάρινο κιγκλίδωμα, αποτελούμενο από πεσσίσκους και θωράκια, μαρμαρίνες ορθογώνιες πλάκες με ανάγλυφο διάκοσμο. Το χαμηλό τέμπλο σταδιακά υψώνεται και τα κενά ανάμεσα στους κιονίσκους κλείνονται με βήλα. Στα βυζαντινά χρόνια τη θέση των βήλων παίρνουν οι εικόνες, οπότε το τέμπλο ονομάζεται *εικονοστάσιο*.

Στο χώρο του πρεσβυτερίου υπάρχουν δύο λειτουργικές κατασκευές: το *σύνθρονο* και η Αγία Τράπεζα. Το *σύνθρονο* είναι βαθμιδωτή κατασκευή μέσα στην κόγχη, όπου κάθονταν οι κληρικοί κατά τη διάρκεια της θείας λειτουργίας.

Η *Αγία Τράπεζα* τοποθετείται μπροστά από την κόγχη του ιερού. Κάτω από την Αγία Τράπεζα τοποθετούνταν κατά την τελετή των εγκαίνιων τα λείψανα του μάρτυρα, στον οποίον ήταν αφιερωμένος ο ναός. Η πράξη της τοποθέτησης καθώς και το κιβωτίδιο μέσα στο οποίο τοποθετούνταν τα λείψανα ονομάζεται *κατάθεση* ή *εγκαίνιο*. Την Αγία Τράπεζα κάλυπτε θόλος, στηριζόμενος σε τέσσερις κιονίσκους, το *κιβώριο*.

4. Τα προσκτίσματα των βασιλικών

Τα προσκτίσματα ήταν δευτερεύοντες βοηθητικοί χώροι προσκολλημένοι στο αίθριο ή στις μακριές πλευρές του ναού. Το σημαντικότερο από τα προσκτίσματα ήταν το **βαπτιστήριο**. Βρισκόταν κοντά στο νάρθηκα ή το αίθριο και είτε αποτελούσε τμήμα τους, είτε ήταν ανεξάρτητο ναΐδιο. Χωριζόταν συνήθως σε δύο μέρη: τον *προαύλιο ή εξώτερο οίκο*, όπου γινόταν η τελετή του πρώτου μέρους του βαπτίσματος (εξορκισμοί, απόταξη του σατανά και η σύνταξη με το Χριστό) και τον *εσώτερο οίκο ή φωτιστήριο*, όπου ο βαπτιζόμενος δεχόταν από τον επίσκοπο το βάπτισμα και κατόπιν φορούσε λευκά ενδύματα. Το βάπτισμα γινόταν σε μεγάλη ηλικία, κατά κανόνα την εβδομάδα μετά από το Πάσχα ή τις Κυριακές και τις μεγάλες αργίες. Οι κολυμβήθρες ήταν κινητές ή κτιστές, διαφόρων σχημάτων. Ο συνηθέστερος τύπος ήταν ο σταυρικός. Από τον 6^ο αιώνα καθιερώνεται ο νηπιοβαπτισμός.

Άλλα προσκτίσματα ήταν το **διακονικό**, στη νοτιοδυτική γωνία του κυρίως ναού, το οποίο χρησίμευε για την κατάθεση των προσφορών των πιστών, τα **σκευοφυλάκια**, στο αίθριο ή το νάρθηκα, οι **πύργοι**, στις εξωτερικές γωνίες του αιθρίου. Πολλές φορές στο ναό ήταν προσκολλημένα και μικρά **παρεκκλήσια**.

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΚΛΑΥΣΕΙΟΥ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Η βασιλική του Κλαυσείου είναι ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του Ν. Ευρυτανίας, καθώς αποτελεί το μοναδικό παλαιοχριστιανικό κτίσμα που έχει μέχρι στιγμής αποκαλυφθεί. Η ιδιαίτερη σημασία του μνημείου οφείλεται στον τύπο του ναού και στα ψηφιδωτά δάπεδα, τα οποία είναι αξιόλογα, τόσο για την ποικιλία των θεμάτων τους όσο και για το μεγάλο αριθμό των επιγραφών τους, οι οποίες παρέχουν πληροφορίες για τη χρονολόγηση του ναού και τα πρόσωπα που σχετίζονταν με αυτόν.

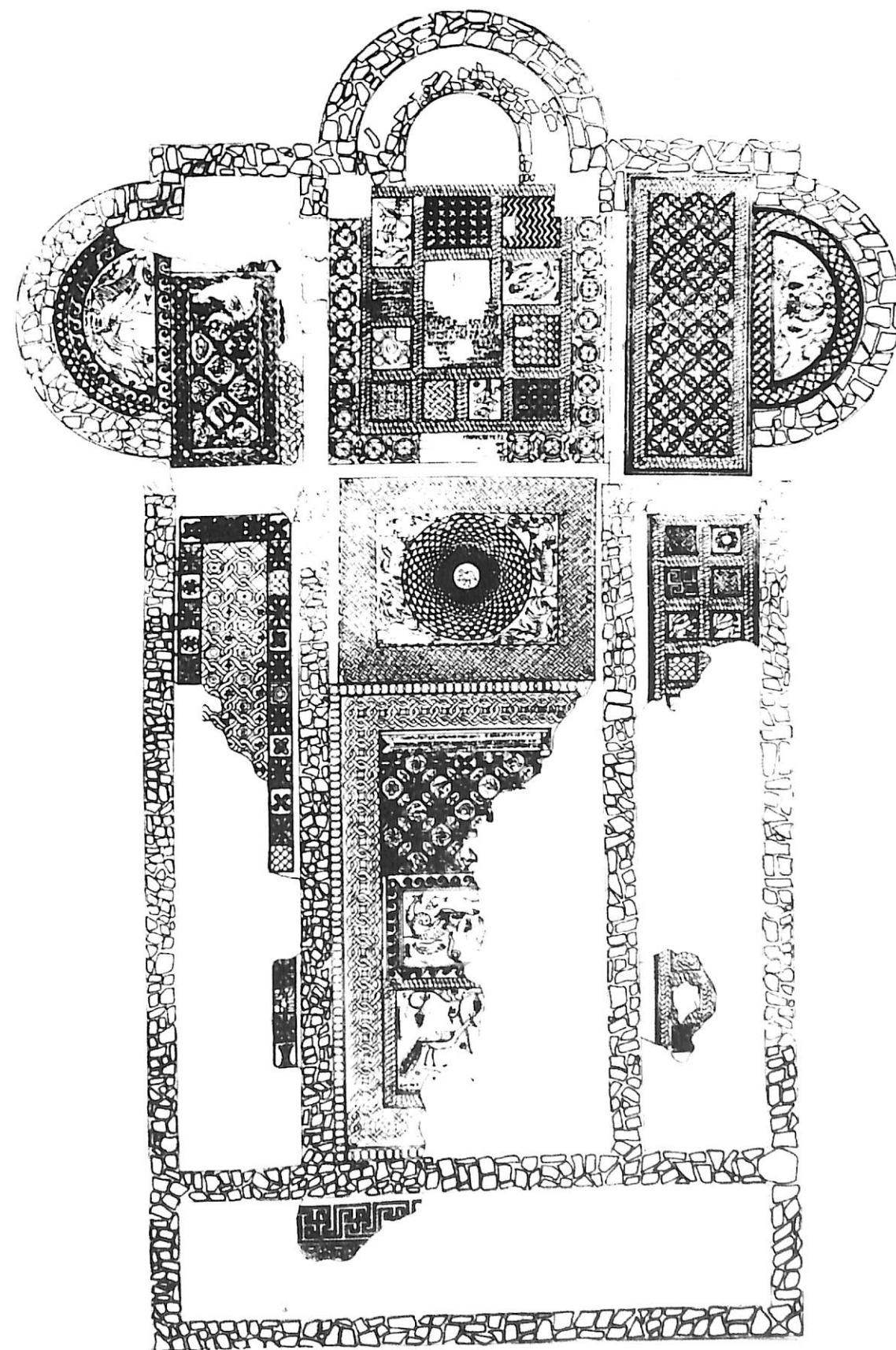
1. Εντοπισμός και ανασκαφή μνημείου

Μικρό τμήμα ψηφιδωτού που βγήκε στην επιφάνεια μετά από καταρρακτώδεις βροχές, το 1956, στάθηκε αφορμή για περιορισμένη ανασκαφική έρευνα, κατά την οποία διαπιστώθηκε η ύπαρξη παλαιοχριστιανικής βασιλικής με καλά διατηρημένα ψηφιδωτά δάπεδα.

Η συστηματική ανασκαφική διερεύνηση των ερειπίων και η πλήρης αποκάλυψή τους έγινε από τον τότε Επιμελητή Αρχαιοτήτων Παύλο Λαζαρίδη, υπό την εποπτεία του τότε Εφόρου Αρχαιοτήτων Εμμανουήλ Χατζηδάκη, σε δύο περιόδους. Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, που διήρκεσε από τον Αύγουστο έως και τον Σεπτέμβριο του 1958, αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο μέρος του ναού, εκτός από ορισμένα τμήματα, τα οποία ήρθαν στο φως το επόμενο έτος μετά από ολιγοήμερη ανασκαφή.

2. Αποτελέσματα ανασκαφικής έρευνας

Η ανασκαφική διερεύνηση των ερειπίων οδήγησε στην αποκάλυψη παλαιοχριστιανικού ναού, συνολικού μήκους 28μ. και μεγίστου πλάτους 18,50μ.. Ο ναός ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής με εγκάρσιο κλίτος. Το εγκάρσιο κλίτος έχει μήκος μεγαλύτερο από το πλάτος της βασιλικής, με αποτέλεσμα να αποκτά ο ναός "σχήμα *tau* ή αρχαϊκού σταυρού" και επιπλέον, απολήγει προς βορρά και νότο σε ημικυκλικές κόγχες. Πρόκειται για σχετικά σπάνιο αρχιτεκτονικό

Η βασιλική του Κλαυσείου μετά τις εργασίες συμπλήρωσης των τοίχων και συντήρησης των ψηφιδωτών δαπέδων.

τύπο, δεδομένου ότι τρίκλιτες βασιλικές με εγκάρσιο κογχωτό κλίτος έχουν αποκαλυφθεί στον ελλαδικό χώρο, εκτός από τη βασιλική του Κλαυσείου, μόνο τρεις: της Παραμυθιάς και της Δωδώνης στην Ήπειρο και της Σύναξης Μαρωνείας στη Θράκη.

Ο ναός δεν σώζεται σε όλη του την έκταση. Μεγάλο τμήμα του κεντρικού κλίτους, σχεδόν όλο το νότιο κλίτος και μεγάλο τμήμα του νάρθηκα έχουν κατολισθήσει. Η εικόνα που έχει σήμερα ο ναός οφείλεται στις συμπληρώσεις των κατεστραμμένων τμημάτων αυτού. Ακολουθεί αναλυτική περιγραφή των μερών του ναού.

α) Νάρθηκας. Το δάπεδο του νάρθηκα ήταν στρωμένο με ψηφιδωτά, από τα οποία διατηρήθηκε μικρό τμήμα με γεωμετρικό διάκοσμο.

β) Κυρίως ναός. Διαιρείται σε τρία κλίτη, το κεντρικό και τα πλάγια, βόρειο και νότιο. Η παντελής απουσία βάσεων και κιόνων οδήγησε τον ανασκαφέα στο συμπέρασμα ότι ο διαχωρισμός των κλιτών γινόταν με πεσσοστοιχίες και όχι με κιονοστοιχίες.

Όλοι οι χώροι του κυρίως ναού καλύπτονταν με ψηφιδωτά δάπεδα. Τα ψηφιδωτά του κεντρικού κλίτους είναι διατεταγμένα σε τέσσερα διάχωρα, όπου απεικονίζονται παγώνι και τμήμα κληματίδας με σταφύλια, σκηνή θαλάσσιου βυθού με δελφίни, διάφορα ψάρια και θαλασσινά, οκτάγωνα που εναλλάσσονται με σταυρούς και εξάγωνα και τέλος, μέσα σε πλατύ πλαίσιο από πλέγμα, “κουκουνάρα”, περιβαλλόμενη από φυτικό διάκοσμο, πτηνά και ζώα. Στην ανατολική πλευρά του τρίτου διαχώρου υπάρχει η επιγραφή: ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤ(ΟΥ) ΕΠΙΣΚ(ΟΠΟΥ) ΗΜΩΝ ΑΙΜΕ[Λ]ΙΑΝΟΥ ΚΕ ΠΡ(ΕΣΒΥΤΕΡΩΝ) ΕΥΤΥΧΙΑΝΟΥ / ΚΕ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΚΕ ΜΕ[Λ]ΙΣΣΟΥ ΤΟΥ ΕΥΛΑΒ(ΕΣ)Τ(ΑΤΟΥ) ΑΝΑΓ(ΝΩΣΤΟΥ) ΚΕ ΟΙΚΟ/ΝΟΜΟΥ ΚΕ ΠΑΝΤ(ΟΣ) ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΕΓΕΝΕΤΟ Η ΧΑΜΟΚΕΝΤΗΣΙΣ ΙΝΔ. ΙΑ'. Στη δυτική πλευρά του τέταρτου διαχώρου υπάρχει η επιγραφή: ΑΓΙΕ ΛΕΩΝΔΗ (sic) ΦΥΛΑΞΟΝ ΤΟΝ ΔΟΥΛΟΝ ΣΟΥ ΙΩΑΝΝΗΝ ΥΠΟΔΙΑΚ(ΟΝΟΝ). Η επιγραφή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, επειδή αναφέρεται το όνομα του Αγίου Λεωνίδα, στον οποίον ήταν αφιερωμένος ο ναός.

Στο βόρειο κλίτος ο ψηφιδωτός διάκοσμος είναι περισσότερο γεωμετρικός, πλούσιος σε διακοσμητικά μοτίβα, ενώ στο νότιο κλίτος η εικόνα είναι διαφορετική, καθώς μέσα σε συνεχόμενα τετράγωνα υπάρχουν γεωμετρικά σχέδια και θέματα από τον φυτικό και ζωικό κόσμο (σκύλος, λαγός).

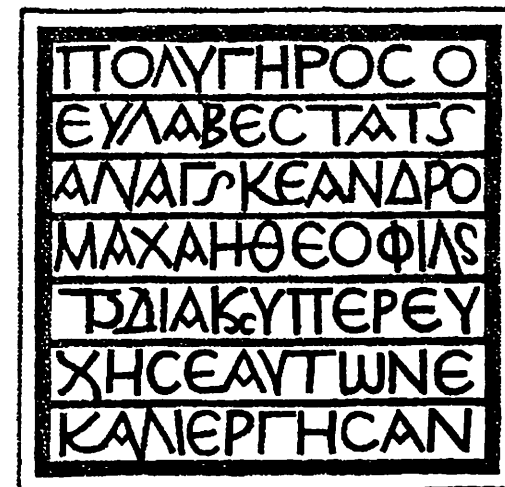
Στο βόρειο πτερύγιο του εγκαρσίου κλίτους υπάρχουν δύο διάχωρα, ένα ημικυκλικό εντός του χώρου της κόγχης και ένα ορθογώνιο. Στο ημικυκλικό διάχωρο απεικονίζονται δύο δελφίνια, ψάρια, διάφορα θαλασσινά και ένας πελαργός. Στο άνω άκρο της παράστασης διαβάζουμε την επιγραφή: ΕΠΗ ΤΩΝ ΚΕΡΩΝ / ΔΙΔΥΜΟΥ ΚΕ / ΕΚΕΝ/ΤΗΘΗ. Το ορθογώνιο διάχωρο φέρει ως κύριο θέμα οκτάγωνα, τα οποία περιέχουν διακοσμητικά μοτίβα, ψάρια, αετό και άλλα πτηνά.

Στο νότιο πτερύγιο του εγκαρσίου κλίτους η διάταξη των διαχώρων είναι παρόμοια. Στο κέντρο του ημικυκλικού διαχώρου απεικονίζεται αγγείο με εκφυόμενη κληματίδα και πτηνά που ραμφίζουν σταφύλια. Το ορθογώνιο διάχωρο κοσμεύεται επίσης με γεωμετρικά μοτίβα.

γ) Ιερό Βήμα. Καταλαμβάνει το χώρο του κεντρικού τμήματος του εγκαρσίου κλίτους και ορίζεται προς ανατολάς από την ημικυκλική κόγχη. Κατά μήκος της κόγχης σώζεται η βάση του συνθρόνου, που ήταν κτισμένο από πωρόλιθο. Στον κεντρικό χώρο του εγκαρσίου κλίτους διατηρούνται οι μαρμάρινες βάσεις των κιόνων του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας. Το κιβώριο πρέπει να

κατασκευάστηκε μετά από την ψηφοθέτηση του δαπέδου, διότι οι βάσεις είναι τοποθετημένες πάνω στο ψηφιδωτό. Η Αγία Τράπεζα θα ήταν τοποθετημένη στον ακόσμητο χώρο, στο κέντρο του τετραγώνου που σχηματίζουν οι βάσεις του κιβωρίου. Κάτω από αυτήν υπήρχε το εγκαίνιο, εντός του οποίου δεν βρέθηκαν οστά. Το φράγμα του πρεσβυτερίου δεν σώζεται αλλά η ύπαρξή του δηλώνεται από στενή ακόσμητη λωρίδα κατά μήκος της δυτικής πλευράς του Ιερού Βήματος.

Το ψηφιδωτό που καλύπτει το χώρο του Ιερού Βήματος φέρει πλαίσιο από κύκλους, και εξάγωνα που περιέχουν πτηνά, ψάρια, άνθη και κισσόφυλλα. Στο κέντρο της δυτικής πλευράς του πλαισίου υπάρχει αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή. Ο χώρος εντός του πλαισίου διαιρείται σε συνεχόμενα τετράγωνα και παραλληλόγραμμα διάχωρα, τα οποία περιέχουν γεωμετρικά θέματα (σταυρικά κοσμήματα, ζγκ ζαγκ, πλέγμα κ.α.), πτηνά και ψάρια. Σε ένα από τα διάχωρα υπάρχει η επιγραφή: ΠΟΛΥΓΗΡΟΣ Ο / ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤ(ΟΣ) / ΑΝΑΓ(ΝΩΣΤΗΣ) ΚΕ ΑΝΔΡΟ/ΜΑΧΑ Η ΘΕΟΦΙΛ(ΕΣ)/Τ(ΑΤΗ) ΔΙΑΚ(ΟΝΙΣΣΑ) ΥΠΕΡ ΕΥ/ΧΗΣ ΕΑΥΤΩΝ Ε/ΚΑΛΙΕΡΓΗΣΑΝ. Σε άλλο διάχωρο, μπροστά από την Αγία Τράπεζα, υπάρχει δεύτερη επιγραφή: ΕΠΙ ΕΥΤΥΧΙΑΝ/ΝΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΤΩ]Ν ΘΕ/ΟΦΙΛ[ΕΣΤΑΤΩΝ ΗΜΩΝ] ΠΡΕΣ/ΒΥΤΕΡΩΝ [ΚΑΙ ΜΕ]ΛΙΣΣΟΥ / ΤΟΥ ΘΕΟΦ[ΙΛΕ]ΣΤΑΤΟΥ / ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟ/ΝΟΜΟΥ ΤΗΣ ΕΝΘΑΔΕ / ΑΓΙΩΤΑΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ / ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΣ [ΤΟΥ] ΘΕΟΦΙΛΗ / [ΚΛΗΡ]ΟΥ Α[ΝΕΚΑΙΝΙ]ΣΘΗ Ο ΑΓΙ[ΟΣ] ΝΑΟ]Σ Ο[ΥΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑ]ΝΕΝΔΟΞΟΥ / [ΑΓΙΟ]Υ ΛΕ[ΩΝΙ]ΔΟΥ ΚΑΙ ΕΓΕΝΕ/ΤΟ [ΤΟ ΤΗ]Σ ΧΑΜΟΚΕΝΤΗΣΕΩΣ ΕΡΓ(ΟΝ).

Η τέχνη των ψηφιδωτών δεν είναι σε όλες τις παραστάσεις της ίδιας ποιότητας, έχει όμως σε γενικές γραμμές ρεαλιστικό χαρακτήρα, με ελευθερία στην απόδοση, κυρίως των ιχθύων, των οποίων τα ιδιαίτερα του κάθε είδους χαρακτηριστικά αποδίδονται με λεπτομέρεια. Αντίθετα, η απεικόνιση των τετραπόδων είναι λιγότερο επιτυχημένη. Βάσει των επιγραφικών δεδομένων και της τεχνοτροπίας των ψηφιδωτών ο ναός κτίστηκε στο α' μισό του 6^{ου} αι. και καταστράφηκε πιθανότατα από σεισμό.

3. Χρονικό εντοπισμού ανασκαφής και συντήρησης μνημείου

1956: Μετά από καταρρακτώδεις βροχές αποκαλύπτεται τμήμα ψηφιδωτού και ακολουθεί περιορισμένη ανασκαφική έρευνα.

1958: Πρώτη ανασκαφική περίοδος. Αποκαλύπτεται σχεδόν ολόκληρος ο ναός.

1959: Δεύτερη ανασκαφική περίοδος. Αποκαλύπτονται οι κόγχες του εγκαρσίου κλίτους και ο νάρθηκας.

1966: Αποκόλληση ψηφιδωτών δαπέδων, αφαίρεση σαθρού υποστρώματος και κατασκευή νέου.

1967: Επανατοποθέτηση ψηφιδωτών και συμπλήρωση τοιχοποιίας εξωτερικών τοίχων ναού, προκειμένου να τοποθετηθεί στέγαστρο.

1968: Τοποθέτηση ξύλινου στεγάστρου με επικάλυψη από φύλλα αμιαντοτσιμέντου για την

προστασία του μνημείου από τις καιρικές συνθήκες.

1969: Συμπληρωματικές εργασίες αποπεράτωσης του στεγάστρου, σποραδικές επισκευές ψηφιδωτών, στερεώσεις τοίχων, διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου και διαρρύθμιση κλίσεων εδάφους για την προστασία του μνημείου από τα όμβρια ύδατα.

1975: Συντήρηση ορισμένων φθορών του ψηφιδωτού δαπέδου.

1996: Συντήρηση φθορών του ψηφιδωτού δαπέδου και του στεγάστρου.

Τ Ο Ψ Η Φ Ι Δ Ω Τ Ο

Ψηφιδωτό είναι η εικόνα ή το σχέδιο που διαμορφώνεται από “ψηφίδες”, προκειμένου να διακοσμήσει επιφάνειες, όπως δάπεδα, τοίχους, οροφές, οπότε ονομάζεται επιδαπέδιο ή εντοίχιο. Η λέξη “ψηφίδα” ή “ψηφίς” έχει τη ρίζα της στη λέξη “ψήφος”, που κατά την αρχαία έννοια σημαίνει μικρή πέτρα, βότσαλο και άλλα παρεμφερή. Οι ψηφίδες μπορεί να είναι από φυσικά υλικά: βότσαλα, μάρμαρο, φίλντισι, ημιπολύτιμους λίθους, κοχύλια ή από κατασκευασμένα υλικά, όπως σμάλτο, γυαλί, ψημένη άργιλο (κεραμικά). Συχνή ήταν και η χρήση στα εντοίχια ψηφιδωτά χρυσών και αργυρών ψηφίδων, για την κατασκευή των οποίων τοποθετούσαν ένα φύλλο χρυσού ή ασημιού ανάμεσα σε δύο φύλλα γυαλιού και στη συνέχεια τα έκοβαν σε ψηφίδες.

Η κατασκευή του ψηφιδωτού απαιτούσε την κατάλληλη προετοιμασία της επιφάνειας που επρόκειτο να ψηφοθετηθεί. Στα εντοίχια ψηφιδωτά, στεγανοποιούσαν αρχικά την επιφάνεια του τοίχου, στη συνέχεια άπλωναν ένα υπόστρωμα από ισχυρό κονίαμα (κουρασάνι, δηλαδή μίγμα από ασβέστη, άμμο, τριμμένο κεραμίδι και θηραϊκή γη) και πάνω σε αυτό ένα δεύτερο από ασβεστοκονίαμα, ώστε να διατηρείται νωπή η επιφάνεια, για να είναι δυνατός ο σχεδιασμός του θέματος και η τοποθέτηση των ψηφίδων. Στα επιδαπέδια ψηφιδωτά, ακολουθούσαν την ίδια διαδικασία, μόνο που τοποθετούσαν κάτω από το κουρασάνι συμπαγή στρώση λίθων, για να είναι πιο στέρεο το ψηφιδωτό δάπεδο.

Η συντήρηση των ψηφιδωτών μπορεί να γίνει επί τόπου, όταν το ψηφιδωτό σώζεται σε καλή κατάσταση ή να αποκολληθεί και να μεταφερθεί στα εργαστήρια συντήρησης. Στην περίπτωση της αποκόλλησης, όπως έγινε και με τα ψηφιδωτά της βασιλικής του Κλαυσείου, το ψηφιδωτό χωρίζεται σε κομμάτια, τα οποία αριθμούνται για τη σωστή επανατοποθέτησή τους. Σε κάθε κομμάτι αφαιρείται ολόγυρα μία σειρά ψηφίδων, ο αρμός ασφαλείας. Στη συνέχεια επικολλάται με ψαρόκολλα πάνω στην επιφάνεια του ψηφιδωτού γάζα και αφού στεγνώσει, τοποθετείται πάνω στη γάζα δεύτερο ύφασμα, χοντρό σαν λινάτσα, το κάμποτο. Κατόπιν, τοποθετούνται καλέμια ανάμεσα στους αρμούς ασφαλείας και σπάζεται το κονίαμα. Η αποκόλληση γίνεται με μεταλλικές λάμες, που εισχωρούν κάτω από το υπόστρωμα του ψηφιδωτού. Στο εργαστήριο, αφαιρείται το παλαιό σαθρό κονίαμα και αντικαθίσταται από νέο. Κάθε κομμάτι τοποθετείται σε τελλάρο. Τα υφάσματα αφαιρούνται με τη χρήση ζεστού νερού. Κατά το στάδιο της επανατοποθέτησης, τοποθετούνται τα αριθμημένα τεμάχια στην αρχική τους θέση, αφού προηγουμένως αντικατασταθούν τα παλαιά υποστρώματα του ψηφιδωτού δαπέδου από νέα.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Οι δραστηριότητες που προτείνουμε είναι δυνατόν να υλοποιηθούν πριν, κατά και μετά από την επίσκεψη στην παλαιοχριστιανική βασιλική του Κλαυσείου.

A) Οι δραστηριότητες που προτείνουμε πριν από την επίσκεψη είναι οι ακόλουθες:

1. Ανάγνωση της ιστορίας που μπορεί να γίνει από δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, όπως οι ήρωές μας, προκειμένου να διεγείρουμε το ενδιαφέρον των μαθητών και να βοηθήσουμε τη φαντασία τους να σχηματίσει την εικόνα της παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Χρήσιμο θα ήταν κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης να συμβουλευέστε την κάτοψη της βασιλικής του Κλαυσείου.

2. Συζήτηση με στόχο την κατανόηση και εμπέδωση των πληροφοριών που δίδονται στην ιστορία. Η συζήτηση είναι δυνατόν να βασισθεί στις παρακάτω ερωτήσεις, τις οποίες καλό θα ήταν να απευθύνετε στους μαθητές με την εξής σειρά: α) Τι είναι η βασιλική γενικά και ποια είναι η μορφή της; β) Σε ποιον τύπο βασιλικής ανήκει η βασιλική του Κλαυσείου; γ) Ποια είναι τα μέρη της βασιλικής; δ) Ποια μέρη της βασιλικής λείπουν από τη βασιλική του Κλαυσείου; ε) Με τι διακοσμούσαν τα δάπεδα και οι τοίχοι των βασιλικών; ε) Τι είναι το ψηφιδωτό; στ) Ποια είναι τα θέματα που απεικονίζονται στα ψηφιδωτά δάπεδα της βασιλικής του Κλαυσείου; Μέσα από τις ερωτήσεις θα πρέπει τα ίδια τα παιδιά να παρουσιάσουν τελικά τον αρχιτεκτονικό ρυθμό της βασιλικής του Κλαυσείου και τα ψηφιδωτά της δάπεδα. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης θα ήταν δυνατόν να διευκρινίζετε και να προσθέτετε επιπλέον στοιχεία, σύμφωνα με τις πληροφορίες που δίδονται στο έντυπο.

3. Μετά από τη συζήτηση, θα μπορούσαν να χωρισθούν οι μαθητές σε δύο ομάδες, η πρώτη με αντικείμενο μελέτης την αρχιτεκτονική του ναού και η δεύτερη τον ψηφιδωτό διάκοσμο, προκειμένου να προετοιμασθούν για τις δραστηριότητές τους κατά την επίσκεψη στο μνημείο.

B) Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης στη βασιλική του Κλαυσείου προτείνουμε:

1. Ξενάγηση των μαθητών, βάσει της περιγραφής που δίδεται στο σχετικό κεφάλαιο, με στόχο τη γνωριμία και εξοικείωση με το μνημείο.

2. Η πρώτη ομάδα, που ανέλαβε να μελετήσει την αρχιτεκτονική του ναού, θα μπορούσε να σχηματίσει με κόκκινη ταινία την περίμετρο της βασιλικής και στη συνέχεια τα μέρη του ναού, αφού πρώτα τα αναγνωρίσει. Θα ήταν δυνατόν επίσης να κάνει παρατηρήσεις σχετικά με την έλλειψη αιθρίου, όσον αφορά στα μέρη του ναού ή την απουσία επιμέρους αρχιτεκτονικών στοιχείων, όπως π.χ. κιόνων κλιτών και κιόνων κιβωρίου, ή λειτουργικών κατασκευών, όπως π.χ.

της Αγίας Τράπεζας. Θα μπορούσε ακόμη να αναζητήσει - με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού πάντα - τη θέση του τέμπλου και του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας.

3. Η δεύτερη ομάδα θα μπορούσε να ασχοληθεί με τον εντοπισμό των θεμάτων που περιγράφονται στο έντυπο του μαθητή και το συσχετισμό τους με τα μέρη του ναού (π.χ. τα δελφίνια απεικονίζονται στο ψηφιδωτό της βόρειας κόγχης του εγκαρσίου κλίτους), την ταύτιση, όπου και εάν είναι δυνατόν, των επιγραφών (ιδιαίτερα αυτών που αναφέρεται ο Άγιος Λεωνίδης και το όνομα της Ανδρομάχης), την ανάγνωση των ονομάτων (π.χ. Πολύγηρος κ.ά.). Η ομάδα αυτή θα μπορούσε να προκαλέσει συζήτηση γύρω από το υλικό των ψηφιδών, τα χρώματα, τον τρόπο κατασκευής και συντήρησης των ψηφιδωτών, σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχονται στο σχετικό με το ψηφιδωτό κεφάλαιο.

Γ) Μετά από την επίσκεψη στο μνημείο προτείνουμε:

1. Σύγκριση παλαιοχριστιανικής βασιλικής με σύγχρονους ναούς. Χρήσιμη θα ήταν μία επίσκεψη στην Μονή της Παναγίας Δομιανίτισσας στους Δομιανούς, που ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, καλύπτεται με δόρυχη στέγη και κοσμεύεται με τοιχογραφίες του 18^{ου} αιώνα, οι οποίες έχουν συντηρηθεί από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και προσφέρουν ένα εντυπωσιακό θέαμα. Συζήτηση σχετικά με στοιχεία που επιβιώνουν (π.χ. άμβωνας) και στοιχεία που δεν επιβιώνουν (π.χ. σύνθρονο, αίθριο).

2. Συζήτηση με θέμα, εάν είναι δυνατόν και με ποιον τρόπο διάφορα επαγγέλματα, όπως του αρχιτέκτονα, μηχανικού, συντηρητή, εκπαιδευτικού, πολιτικού κ.λ.π, να συνεισφέρουν στη διάσωση των μνημείων και την ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Μπορούν άλλες ομάδες ή φορείς, αλλά και ο κάθε ένας από εμάς να επιδείξει αντίστοιχα υπεύθυνη συμπεριφορά απέναντι στα μνημεία;

3. Συζήτηση με αφορμή φράσεις της ιστορίας του εντύπου του μαθητή, όπως: “*Μα πάνω από όλα έμαθα, πως ο άνθρωπος που δεν γνωρίζει την ιστορία του δεν μπορεί να οραματιστεί ένα αξιοπρεπές μέλλον*”.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΛΑΪΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ

Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ - Εκπαίδευση και Πολιτισμός

ΨΗΦΙΔΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Η παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Λεωνίδα στο Κλαυδί Ευρυτανίας

Έντυπο για τον εκπαιδευτικό
Λάρισα 2001

Copyright

ΥΠΕΠΘ - ΥΠΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνα) - 7η ΕΒΑ
Καλλιόπη Φλώρου - Άννα Γιαλούρη

Έκδοση: ΥΠΕΠΘ - ΥΠΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνα)

Κείμενα - Γενική Επιμέλεια
Καλλιόπη Φλώρου - Άννα Γιαλούρη, Αρχαιολόγοι

Ηλεκτρονική Επεξεργασία - Εκτύπωση
Τυπογραφείο Offset: Χαρίσης Γ. - Τσιαμαντάς Τ. - Παπάς Κ.

ISBN: 960-214-679-6

ΤΕΤΡΑΔΙΟΝ

“Αναμνήσεις από μια ανασκαφή”

Τ_____ μαθ _____

Τάξεως _____

Σχολ. Έτος _____

Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ- Εκπαίδευση και Πολιτισμός

ΨΗΦΙΔΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
Αναμνήσεις από μια ανασκαφή

Έντυπο μαθητή
Λάρισα 2001

Copyright
ΥΠΕΠΘ - ΥΠΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνα) - 7η ΕΒΑ
Καλλιόπη Φλώρου - Άννα Γιαλούρη

Έκδοση: ΥΠΕΠΘ - ΥΠΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνα)

Κείμενα - Γενική Επιμέλεια
Καλλιόπη Φλώρου - Άννα Γιαλούρη, Αρχαιολόγοι

Ηλεκτρονική Επεξεργασία - Εκτύπωση
Τυπογραφείο Offset: Χαρίσης Γ. - Τσιαμαντάς Τ. - Παπάς Κ.

ISBN: 960-214-679-6

Οι φωτογραφίες προέρχονται από το αρχείο της 7^{ης} ΕΒΑ

Αναμνήσεις από μια ανασκαφή

Πάντα μου άρεσε η βόλτα στην εξοχή μετά από βροχή. Η γη μυρίζει όμορφα και τα χρώματα ζωντανεύουν. Ήμουν από τους τυχερούς που ζούσαν κοντά στη φύση και είχα αυτή την πολυτέλεια. Ένα απόγευμα, μετά από μια δυνατή καλοκαιρινή μπόρα, έψαχνα για σαλιγκάρια στο λόφο δίπλα από το σπίτι μου, όταν, στην κυριολεξία, σκόνταψα πάνω σε κάτι που αρχικά έμοιαζε με σκαλοπάτι. Ωστόσο η επιφάνειά του ήταν διακοσμημένη με μικρές πολύχρωμες πέτρες, που σχημάτιζαν γεωμετρικά σχήματα. Καθώς φαινόταν να συνεχίζεται κάτω από το χώμα, άρχισα να σκάβω αρχικά με τα χέρια, μετά με ένα ξύλο. Το χώμα όμως γινόταν όλο και πιο σκληρό και δυσκολευόμουν πλέον να προχωρήσω. Έβαλα μερικές από τις πετρούλες στην τσέπη μου και γύρισα τρέχοντας στο σπίτι, για να μιλήσω στην ξαδέρφη μου, που παραθέριζε στο χωριό. Η Ανδρομάχη, έτσι είναι το όνομά της, σπούδαζε αρχαιολογία και μου μίλαγε συχνά για τους θησαυρούς που κρύβει η γη, για αιώνες και αιώνες, μέχρι να έρθει η ώρα να τους αποκαλύψει κάποιος. Αισθανόμουν ότι και το δικό μου εύρημα ήταν κάτι σημαντικό, που περίμενε την κατάλληλη ώρα για να έρθει στην επιφάνεια.

- Κοίτα, Ανδρομάχη, βρήκα κάτι ωραίες πέτρες! Της είπα, κάνοντας λίγο τον αδιάφορο.

Η Ανδρομάχη γούρλωσε τα μάτια της και φώναξε: Ψηφίδες! Πού τις βρήκες Παναγιώτη;

- Δεν βρήκα μόνο ψηφίδες..., της είπα με ύφος, λες και ήξερα τι ήταν οι ψηφίδες, βρήκα και άλλα πράγματα, αλλά δεν πρόκειται να σου δείξω που

κομμάτια ψηφιδωτού

είναι, αν δεν μου υποσχεθείς να με πάρεις μαζί σου στην μεγάλη εκδρομή που θα κάνεις μεθαύριο στους Δομιανούς.

- Μα Παναγιώτη...

- Και μη μου πεις ότι είμαι μικρός και δεν με ενδιαφέρουν αυτά που βλέπεις εσύ. Ξέρω ότι πηγαίνεις στις εκκλησίες και ψάχνεις για παλιές εικόνες, βιβλία, κοιτάζεις τις ζωγραφιές στους τοίχους. Έχω δει και το μεγάλο τετράδιο που κρατάς σημειώσεις και κάνεις σχέδια. Ποιος σου είπε ότι εμένα δεν μου αρέσουν αυτά;

- Εντάξει, κέρδισες! Στο υπόσχομαι. Πάμε τώρα να μου δείξεις που βρήκες τις ψηφίδες.

- Μα είναι ψηφιδωτό, άρχισε να ξεφωνίζει χαρούμενα η Ανδρομάχη, μόλις είδε το εύρημά μου. Εγώ δεν καταλάβαινα τι ακριβώς ήταν αλλά χαιρόμουν...

Από κει και πέρα τα πράγματα πήραν το δρόμο τους. Η ξαδέρφη μου ειδοποίησε την Αρχαιολογική Υπηρεσία, ήρθε ένας αρχαιολόγος να το δει και πολύ σύντομα άρχισε η ανασκαφή. Για δυο μήνες, Αύγουστο και Σεπτέμβριο, η ήρεμη πλαγιά που συνήθιζα να κάνω τις βόλτες μου έσφυζε από κόσμο.

Ήμουν πολύ τυχερός, όχι μόνο για τη σημαντική ανακάλυψή μου αλλά γιατί η ξαδέρφη μου, που συμμετείχε εθελοντικά στην ανασκαφή, μου εξηγούσε, τι σήμαινε το κάθε κομμάτι του παζλ, που συνθέτει μια ανασκαφή. Καταλαβαίνετε βέβαια ότι, αφού εγώ είχα ανακαλύψει το ψηφιδωτό, μου επέτρεψαν να συμμετέχω στην ανασκαφή κάνοντας μια πολύ σημαντική εργασία! Πριν όμως σας μιλήσω γι' αυτό, πρέπει να σας πω με δυο λόγια, όπως το κατάλαβα κι εγώ, τι είναι η ανασκαφή.

στιγμιότυπο ανασκαφής

Μια ανασκαφή, μου είπε η Ανδρομάχη, φέρνει στο φως τα ανθρώπινα έργα του παρελθόντος και αυτό είναι εντυπωσιακό. Την ίδια στιγμή όμως αλλοιώνει τη μορφή του χώρου, που τόσους αιώνες προστάτευε τα έργα αυτά. Γι' αυτό η αποκάλυψή τους πρέπει να είναι σταδιακή, προσεκτική και πολύ μεθοδική. Την περιέγραψε σαν ένα βιβλίο, που καθώς το διαβάζουμε οι σελίδες του καταστρέφονται, γι' αυτό πρέπει να σημειώνεται και η παραμικρή λεπτομέρεια, για να μην χαθούν στοιχεία σημαντικά για την ερμηνεία, τη χρονολόγηση, τη χρήση, την ιστορία του μνημείου που ανασκάπτουμε.

Μου εξήγησε ότι για να γίνει μια ανασκαφή απαιτούνται διάφορες ειδικότητες. **Ειδικευμένοι εργάτες**, που ξέρουν πως πρέπει να σκάβουν, για να μην καταστρέφουν τις αρχαιότητες. **Σχεδιαστές**, που σχεδιάζουν τα ανασκαφικά ευρήματα (**ακίνητα και κινητά**). **Συντηρητές**, που είναι υπεύθυνοι για τη μετακίνηση, τη συσκευασία και την ασφαλή μεταφορά των ευρημάτων και όταν απαιτείται, την επείγουσα συντήρησή τους επί τόπου και φυσικά **αρχαιολόγοι**, που έχουν την ευθύνη της ανασκαφής, συντονίζουν όλες τις εργασίες, κρατούν το ημερολόγιο της ανασκαφής και φωτογραφίζουν τα ευρήματα σε κάθε στάδιο της αποκάλυψής τους. Το **ημερολόγιο της ανασκαφής** είναι ο σημαντικότερος μάρτυρας του έργου, που πραγματοποιείται σε μια ανασκαφή. Στο ημερολόγιο καταγράφονται όλες οι εργασίες, που γίνονται σε καθημερινή βάση: σε ποια τομή ανασκάψαμε σήμερα, σε πόσο βάθος βρέθηκε το τάδε εύρημα, πρόχειρα σχέδια των κτισμάτων που αποκαλύπτουμε, των ευρημάτων κ.λ.π. Τα εργαλεία που

χρησιμοποιούμε στην ανασκαφή είναι: κασμάδες, φτυάρια, καροτσάκια, μικρά σκαλιστήρια, σκούπες, βουρτσάκια, μετροταινίες κ.α..

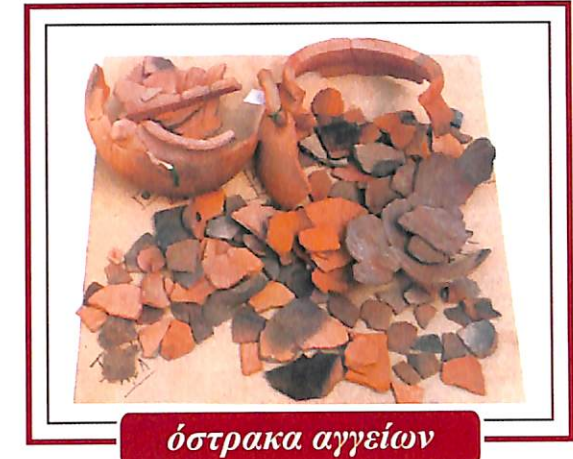
Πριν ξεκινήσει η ανασκαφή, κάνανε μερικές **δοκιμαστικές τομές**, σε διάφορα σημεία του οικοπέδου και είδαν ότι υπήρχαν ψηφιδωτά και αλλού. Όρισαν μια περιοχή και τη χώρισαν σε τετράγωνα (κάνναβος), μπήγοντας στις γωνίες των τετραγώνων μικρούς πασσάλους, αφήνοντας ανάμεσά τους διαδρόμους, που λέγονται μάρτυρες, για τη μετακίνηση των ανθρώπων και των καροτσιών. Σε κάθε τετράγωνο, δηλαδή τομή, έδωσαν ένα όνομα για να ξέρουν από πού προέρχονται τα ευρήματα π.χ. Τομή Α1, Τομή Β1 κ.λ.π. και ξεκινούσαν να σκάβουν τετράγωνο, τετράγωνο.

Τώρα θα αναρωτιέστε, τι δουλειά μπορεί να έκανα εγώ στην ανασκαφή. Χμ... Ξέρετε πόσο σημαντικό είναι να καθαρίζεις τα ευρήματα μόλις τα βρεις; Στην ανασκαφή εκτός από το ίδιο το κτίσμα, μπορεί να βρεθούν νομίσματα και **όστρακα**, κομμάτια δηλαδή από σπασμένα αγγεία. Τα όστρακα πρέπει πρώτα να πλυθούν, για να ταξινομηθούν και να συντηρηθούν. Αυτή τη δουλειά λοιπόν έκανα εγώ. Είχα δύο κουβάδες με νερό και πρώτα έβαζα τα όστρακα στον ένα κουβά και τα έτριβα με το βουρτσάκι, για να φύγουν τα πολλά χώματα και στη συνέχεια στον άλλο, για να τα ξεπλύνω και να τα απλώσω να στεγνώσουν. Σιγά - σιγά μόλις άρχισαν να αποκαλύπτονται και οι πρώτοι τοίχοι και συνειδητοποίησαν ότι είχα πάρει στα σοβαρά τη δουλειά μου και την έκανα υπεύθυνα, με άφηναν να καθαρίζω με το σκαλιστήρι τα χώματα από τους τοίχους. Επίσης, σκούπιζα τα χώματα

κάνναβος

από τα ψηφιδωτά και τα έτριβα με τη βούρτσα για να φανεί το σχέδιο. Αν αυτά σας φαίνονται μικρή δουλειά, κάνετε λάθος. Σηκώνομουν κάθε πρωί με την ξαδέρφη μου και στρωνόμασταν στη δουλειά, πριν αρχίσει ο ήλιος να καίει. Η πιο ωραία στιγμή ήταν όταν άρχιζε να αποκαλύπτεται κάτι καινούργιο, μαζευτόμασταν όλοι γύρω - γύρω να δούμε τι είναι.

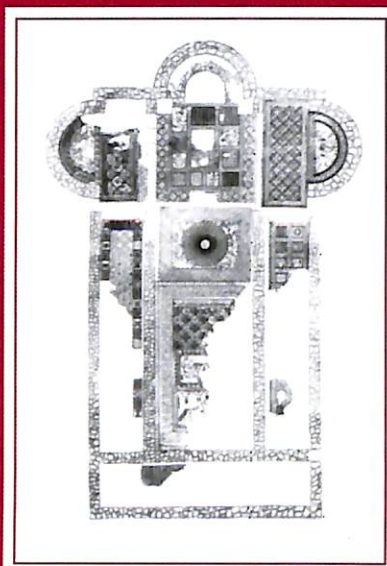
όστρακα αγγείων

Ας τα πάρουμε, όμως, όλα με τη σειρά. Η τύχη που φαινόταν να ακολουθεί αυτήν την ανασκαφή από την αρχή, δεν την εγκατέλειψε ούτε στη συνέχεια. Με τις πρώτες δοκιμαστικές τομές αποκαλύφθηκε μια πολύ σημαντική ψηφιδωτή επιγραφή, από την οποία πληροφορηθήκαμε ότι το κτίσμα που ανασκάπταμε ήταν εκκλησία, μια βασιλική, αφιερωμένη στον Άγιο Λεωνίδα.

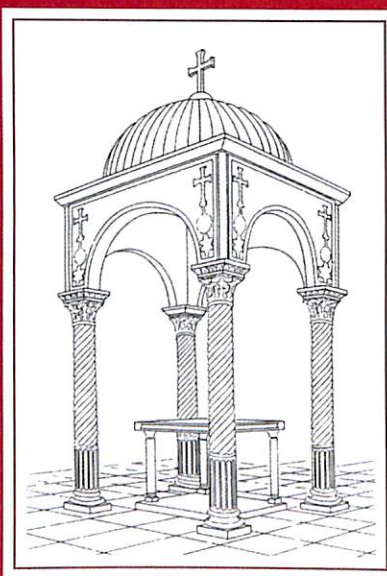
Για μένα αυτά ήταν κινέζικα! Τι σημαίνει **βασιλική**; Τι διαφορετικό έχει από τις σημερινές εκκλησίες; Κι αυτά τα όμορφα **ψηφιδωτά**, πως κατασκευάζονταν και γιατί;

Οι απορίες μου λύθηκαν σιγά - σιγά, καθώς αποκαλύπτονταν σταδιακά τα μέρη της βασιλικής. Ωστόσο, η εμπειρία στην ανασκαφή θα παρέμενε απλώς μία ενδιαφέρουσα εμπειρία, εάν τα απογέυματα η Ανδρομάχη δεν

Κάτοψη Βασιλικής
Κλαυσείου

Κιβώριο Αγίας Τράπεζας

σπαταλούσε το χρόνο της να μου εξηγεί αυτούς τους ακατανόητους όρους. Και πρώτα - πρώτα τι εννοούμε όταν λέμε βασιλική: η βασιλική είναι τύπος ναού και συγκεκριμένα ένα μακρύ ορθογώνιο κτίριο, που έχει στην ανατολική πλευρά ημικυκλική κόγχη και χωρίζεται εσωτερικά σε στοές, που λέγονται **κλίτη**. Ο τύπος αυτός επικράτησε μετά την καθιέρωση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του κράτους. Αυτό δεν σημαίνει ότι μέχρι τότε οι χριστιανοί δεν λάτρευαν το Θεό τους, απλά τον λάτρευαν κρυφά, ενώ όταν έπαυαν οι διωγμοί έχτιζαν και εκκλησίες.

Η ανασκαφή ξεκίνησε από το σημείο που βρέθηκε η επιγραφή, η οποία όπως φάνηκε στη συνέχεια είχε τοποθετηθεί μπροστά από την **Αγία Τράπεζα**. Η Αγία Τράπεζα δυστυχώς δεν σώθηκε, συμπεράναμε όμως την ύπαρξή της από το **εγκαίνιο**, το κιβωτίδιο, δηλαδή, μέσα στο οποίο έβαζαν τα οστά του αγίου, στον οποίο ήταν αφιερωμένος ο ναός. Πάντως στο δικό μας το εγκαίνιο δεν βρέθηκαν οστά.

Γύρω από το εγκαίνιο βρήκαμε τέσσερις μαρμάρινες βάσεις, πάνω στις οποίες πατούσαν οι κίονες από το **κιβώριο** της Αγίας Τράπεζας. Περιμέναμε να βρούμε και τους κίονες, αλλά δυστυχώς δεν σώθηκε κανένας.

Η Ανδρομάχη, για να με βοηθήσει να το καταλάβω καλύτερα παρομοίασε το κιβώριο, με τον σημερινό Επιτάφιο. Η αλήθεια είναι ότι αν και πήγαινα

συχνά στην εκκλησία και ντυνόμουν παπαδάκι, ποτέ δεν αναρωτήθηκα για διάφορα πράγματα που την αποτελούν, όλα τα θεωρούσα δεδομένα.

Όταν άρχισε να αποκαλύπτεται η ημικυκλική κόγχη του Ιερού Βήματος φάνηκε στη βάση της κάτι, σαν σκαλοπάτι, που μου κίνησε την περιέργεια.

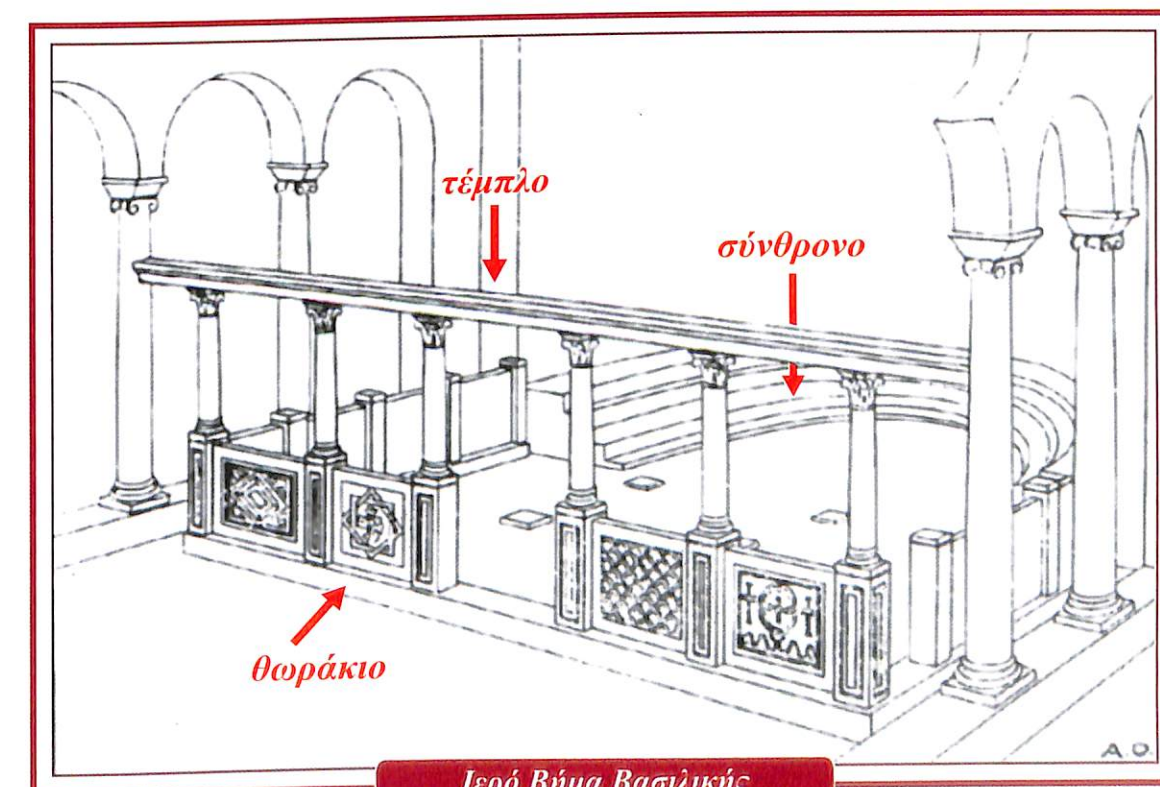
- Αυτό είναι η βάση του **σύνθρονου**, μου εξήγησε η Ανδρομάχη. Το σύνθρονο είναι μια κατασκευή από βαθμίδες (σκαλοπάτια), όπου κάθονταν οι ιερείς κατά τη διάρκεια της λειτουργίας. Τότε το **τέμπλο** ήταν χαμηλό και μπορούσαν όλοι, πιστοί και ιερείς να βλέπουν προς και από το Ιερό. Αργότερα τοποθετήθηκαν στο τέμπλο εικόνες και έτσι δεν υπήρχε οπτική επαφή με το Ιερό Βήμα και το σύνθρονο καταργήθηκε, ενώ το τέμπλο ονομάστηκε και εικονοστάσι.

Βλέπετε, που όλα τα πράγματα έχουν την ιστορία τους! Ξεκινάνε από μια μορφή και καταλήγουν σταδιακά σε μια άλλη.

- Στη δική μας βασιλική που ήταν το τέμπλο Ανδρομάχη;

- Το τέμπλο δεν σώθηκε, αλλά σίγουρα υπήρχε. Αυτή η στενή ακόσμητη λωρίδα ανάμεσα στα ψηφιδωτά δηλώνει τη θέση του.

Όλος ο χώρος του ιερού ήταν στρωμένος με ψηφιδωτά δάπεδα, στα οποία εκτός από διάφορα γεωμετρικά σχήματα, όπως κύκλοι και εξάγωνα, απεικονίζονταν λουλούδια, ψάρια και πτηνά. Ακούστε τώρα και το καλύτερο!

Ιερό Βήμα Βασιλικής

Καθώς καθάριζα το ψηφιδωτό με το σκουπάκι είδα κάτι γράμματα από επιγραφή. Φώναξα χαρούμενος την Ανδρομάχη να της τη δείξω και αφού την καθάρισαμε ολόκληρη αρχίσαμε να τη διαβάζουμε. Φανταστείτε την έκπληξή μας και τη χαρά της Ανδρομάχης, όταν ανάμεσα στα άλλα διάβασε και το όνομά της! Θεώρησε και δίκαια νομίζω ότι ήτανε γούρι.

Εκτός από την κόγχη του Ιερού αποκαλύψαμε δύο ακόμα ημικυκλικές κόγχες στο βόρειο και νότιο τοίχο του ναού. Συγχωρήστε μου το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο, αλλά συμμετέχοντας κανείς σε μια ανασκαφή, ανεξάρτητα από την εργασία που κάνει, μοιράζεται την ίδια αγωνία, τον κόπο και τη χαρά με όλους τους άλλους, αισθάνεται ότι είναι και δικό του έργο η αποκάλυψη του όποιου ευρήματος. Αυτές οι κόγχες ήταν η απόληξη του **εγκάρσιου κλίτους**, ενός μακρόστενου χώρου μπροστά από την κόγχη του Ιερού Βήματος. Μέσα στις κόγχες υπήρχαν ψηφιδωτά. Στη μία κόγχη εικονιζόταν ένα αγγείο και σταφύλια, που τα τιμολογούσαν πουλιά. Στην άλλη κόγχη υπήρχαν δύο δελφίνια και ένας πελαργός.

Μετά από την αποκάλυψη του εγκάρσιου κλίτους προχώρησαν στην ανασκαφή του κυρίως ναού. **Κυρίως ναός** λέγεται το μέρος του ναού που συγκεντρώνονται οι πιστοί και χωρίζεται κατά μήκος με σειρές **κίωνων** ή **πεσσών** σε διαδρόμους, που λέγονται **κλίτη**. Όταν τα κλίτη είναι τρία η βασιλική λέγεται τρίκλιτη. Μπορεί τα κλίτη να είναι πέντε, οπότε η βασιλική λέγεται πεντάκλιτη ή και περισσότερα.

Ο κυρίως ναός της βασιλικής που ανασκάπταμε είχε μόνο τρία κλίτη, τα οποία χωρίζονταν, σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, με πεσσούς, γιατί δεν βρέθηκαν κίονες. Η αποκάλυψη του κυρίως ναού πήρε αρκετές μέρες, καθώς επρόκειτο για μεγάλη μακρόστενη αίθουσα στρωμένη επίσης με ψηφιδωτά δάπεδα. Δυστυχώς τα ψηφιδωτά δεν σώζονταν ολόκληρα αλλά αυτά του κεντρικού κλίτους ήταν καταπληκτικά. Εδώ εκτός από διάφορα πολύπλοκα σχήματα απεικονίζονταν παγώνια, ζώα, ψάρια και φυτά.

Η Ανδρομάχη μου εξήγησε, πως στα ψηφιδωτά απεικονίζονται διάφορα θέματα, που τα χρησιμοποιούσαν και πριν από την καθιέρωση του χριστιανισμού, όταν όμως χρησιμοποιούνται από τους χριστιανούς αποκτούν συμβολικό περιεχόμενο. Έτσι, τα παγώνια που πίνουν νερό από αγγείο συμβολίζουν την αθανασία της ψυχής, ενώ τα ψάρια συμβολίζουν τους νεοφώτιστους χριστιανούς. Η Ανδρομάχη, για να λύσει τις πολλές απορίες μου, άνοιξε, το βράδυ, στο σπίτι, ένα μεγάλο βιβλίο και μου έδειξε πολλά

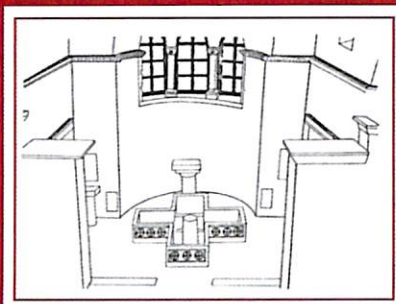

Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα με την ακολουθία της

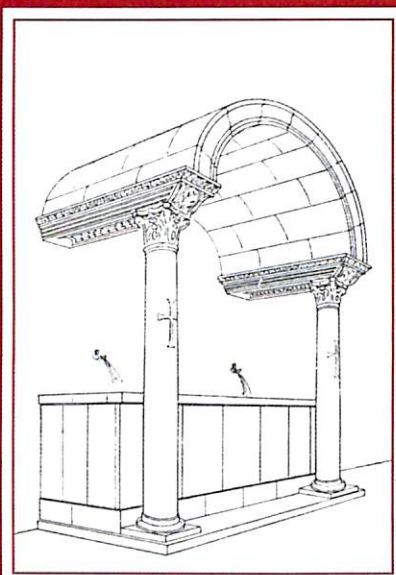
ψηφιδωτά, άλλα σε ναούς, άλλα σε σπίτια, ακόμα και σε παλάτια! Μου έδειξε ψηφιδωτά που κοσμούσαν τοίχους και τρούλους, οπότε τα έλεγαν εντοίχια. Μου έδειξε ακόμα και εικόνες ψηφιδωτές! Από όλα αυτά όμως ξέρετε, τι με εντυπωσίασε περισσότερο; Μία μικρή ψηφιδωτή εικόνα του Χριστού φτιαγμένη με πολύ μικρές ψηφίδες, που χρονολογείται από το 14^ο αιώνα. Ίσως με εντυπωσίασε περισσότερο γιατί βρίσκεται στην *Ευρυτανία*, στη Μονή Τατάρνας, δηλαδή κοντά στο σπίτι μου! Και δεν είχα ιδέα, ούτε εγώ αλλά ούτε και οι μεγάλοι, που όλα τα ξέρουν! Πόσα πράγματα δεν γνωρίζουμε για τον τόπο μας, τελικά!

Το τελευταίο τμήμα του ναού που ανασκάψαμε ήταν ο **νάρθηκας**. Ο νάρθηκας είναι κάτι σαν πρόναος. Είναι μια μακρόστενη αίθουσα κατά μήκος της δυτικής πλευράς της βασιλικής. Ο νάρθηκας χρησίμευε ως τόπος παραμονής των κατηχουμένων, δηλαδή όσων δεν είχαν βαπτιστεί και των μετανοούντων, όσων δηλαδή είχαν διαπράξει κάποιο αμάρτημα και δεν επιτρεπόταν να συμμετέχουν στη Θεία Κοινωνία.

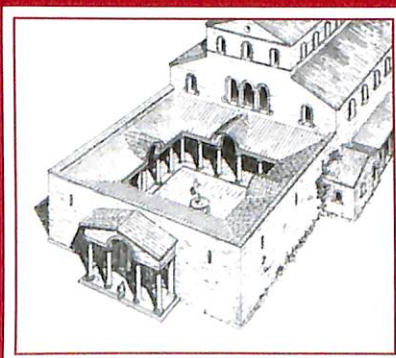
Εμένα βέβαια μου δημιουργήθηκε η εύλογη απορία. *Που βαφτίζονταν οι κατηχούμενοι; Χωρούσαν στην κολυμπήθρα;* Η Ανδρομάχη, όπως πάντα, μου έδωσε την απάντηση. Την εποχή εκείνη το βάπτισμα γινόταν σε μεγάλη ηλικία. Ο νηπιοβαπτισμός καθιερώνεται από τον 6^ο αιώνα και μετά. Το

Βαπτιστήριο

Κρήνη Αιθρίου

Αίθριο

βάπτισμα γινόταν σε ιδιαίτερο κτίσμα, το **βαπτιστήριο**, όπου υπήρχαν κτιστές κολυμβήθρες διαφόρων σχημάτων. Το πιο συνηθισμένο ήταν το σταυρικό. Μετά από τη βάπτισμα ο βαπτιζόμενος φορούσε λευκά ενδύματα.

Αφού ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη του νάρθηκα, κάναμε μερικές ακόμη τομές προσπαθώντας να εντοπίσουν το **αίθριο** της βασιλικής. Ωχ! Τι ήταν πάλι αυτό το αίθριο;

Η Ανδρομάχη, που την είχα ζαλίσει με τις ερωτήσεις μου, μου εξήγησε υπομονετικά.

- Αρχικά για να μπει κανείς στο ναό, περνούσε από το αίθριο, μια τετράπλευρη αυλή που είχε γύρω - γύρω στοές, ενώ ο κεντρικός χώρος ήταν υπαίθριος. Το αίθριο χρησίμευε για την τέλεση προσευχών και ύμνων που αποτελούσαν το προστάδιο της Θείας Λειτουργίας. Από εδώ ξεκινούσε ο κλήρος και ο λαός και με πρώτο τον επίσκοπο έμπαιναν πανηγυρικά στο ναό. Στο κέντρο συνήθως του αιθρίου υπήρχε μια **κρήνη** (βρύση) για το συμβολικό καθαρισμό των χεριών και των ποδιών των πιστών πριν μπουν στο ναό. Πολλές από τις κρήνες αυτές ήταν εντυπωσιακά οικοδομήματα. Στις τομές που έγιναν για τον εντοπισμό του αιθρίου δεν βρέθηκε τίποτα. Φαίνεται πως η δική μας βασιλική δεν είχε αίθριο.

Οι αρχαιολόγοι καθ' όλη τη διάρκεια της ανασκαφής συζητούσαν για τη χρονολόγησή της και για το πώς καταστράφηκε.

Στη χρονολόγηση, απ' ό,τι κατάλαβα, τους βοήθησαν πολύ οι πληροφορίες των επιγραφών, σε μια από τις οποίες μάλιστα υπήρχε και χρονολογία. Σύμφωνα με αυτήν η βασιλική πρέπει να κτίστηκε στον 6^ο αι., πιθανόν στην εποχή του Ιουστινιανού και καταστράφηκε αργότερα από σεισμό.

Στα τέλη του Σεπτεμβρίου η ανασκαφή ολοκληρώθηκε. Έφυγαν οι εργάτες, και οι αρχαιολόγοι, η Ανδρομάχη επέστρεψε στο πανεπιστήμιο και εγώ στο σχολείο και στα μαθήματά μου. Η πλαγιά ερήμωσε, μόνο τα ερείπια της βασιλικής μαρτυρούσαν την έντονη δραστηριότητα των δύο προηγούμενων μηνών.

Το επόμενο καλοκαίρι ήρθαν συντηρητές από την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Αυτοί, αφού χώρισαν τα ψηφιδωτά και τα αριθμήσαν κομμάτι - κομμάτι, τα μετέφεραν, πάνω σε τάβλες, στο εργαστήριο, για να τα συντηρήσουν. Η συντήρηση φαίνεται ότι είναι χρονοβόρα διαδικασία, γιατί χρειάστηκε να περάσει ένας χρόνος, για να τοποθετήσουν ξανά τα ψηφιδωτά στην αρχική τους θέση. Εγώ, όπως καταλαβαίνετε, παρακολούθησα όλη τη διαδικασία της αποκόλλησης και της επανατοποθέτησης των ψηφιδωτών, εκτός βέβαια από τα στάδια της συντήρησης στο εργαστήριο.

Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΨΗΦΙΔΩΤΟΥ

Καθαρισμός αποκολλημένου ψηφιδωτού

Τοποθέτηση τελλάρου

Αφαίρεση γάζας (τουλουπάνι)

Συγχρόνως έγιναν και συμπληρώσεις των τοίχων της βασιλικής στα σημεία που ήταν πολύ κατεστραμμένοι, προκειμένου να τοποθετήσουν στέγαστρο για την προστασία του κτίσματος και των ψηφιδωτών, φυσικά. Το στέγαστρο το τοποθέτησαν τελικά το επόμενο καλοκαίρι. Πόση δουλειά απαιτείται για να αποκαλυφθεί, να συντηρηθεί και να προστατευτεί ένα μνημείο! Και πόση ακόμα χρειάζεται για να μπορεί ο κόσμος να το επισκέπτεται!

Αυτή η εμπειρία, στην τρυφερή μάλιστα ηλικία της εφηβείας, με έκανε να κοιτάζω τον κόσμο γύρω μου με άλλα μάτια. Συνειδητοποίησα πόσο αρμονικά δένουν με το περιβάλλον η πέτρα και το μάρμαρο και όλα τα υλικά, που χρησιμοποιούσαν οι πρόγονοί μας στις κατασκευές τους, σε αντίθεση με το μπετόν και το σίδηρο, που έχει κατακλύσει τη ζωή μας σήμερα. Μαγεύτηκα από την ομορφιά των ψηφιδωτών, που με τις μικρές χρωματιστές ψηφίδες παιχνιδίζουν με το φως, όπως τα φύλλα των δέντρων μετά από τη βροχή και έμαθα στο σπίτι μου, στη ζωή μου, γύρω μου να επιζητώ την ομορφιά και την αρμονία και να μη συμβιβάζομαι με πρόχειρες και κακόγουστες λύσεις. Μα πάνω από όλα έμαθα, πως ο άνθρωπος που δεν γνωρίζει την ιστορία του δεν μπορεί να οραματιστεί ένα αξιοπρεπές μέλλον.

Θα φαντάζεστε ότι κι εγώ σπούδασα αρχαιολόγος. Όχι! Ένας αρχαιολόγος στην οικογένεια ήταν αρκετός. Εγώ σπούδασα νομικά και σαν δικηγόρος προσπάθησα και προσπαθώ να προστατέψω, με έμμεσο τρόπο εγώ και όχι τόσο άμεσα, όπως η Ανδρομάχη, το περιβάλλον και την πολιτιστική μας κληρονομιά. Πιστεύω όμως ότι όποιο επάγγελμα κι αν εξασκούσα, θα φρόντιζα οι ενέργειες μου να είναι φιλικές και προς το περιβάλλον και προς τα μνημεία μας.

Γ λ ω σ σ ά ρ ι

δοκιμαστικές τομές: μικρά ορθογώνια ή τετράγωνα σκάμματα, που γίνονται σε διάφορα σημεία του χώρου, που πρόκειται να ανασκαφεί, προκειμένου να εντοπιστούν τα όρια του κτιρίου.

ευρήματα κινητά και ακίνητα: ακίνητα είναι τα ευρήματα που δεν μετακινούνται, όπως οι τοίχοι, τα ψηφιδωτά δάπεδα κ.λ.π.. Κινητά ευρήματα είναι τα αγγεία, τα λυχνάρια, τα γλυπτά και γενικά αντικείμενα που είναι δυνατό να μεταφερθούν.

θωράκια: μαρμάρινες ορθογώνιες πλάκες με ανάγλυφο διάκοσμο.

κίονας: κολόνα.

λυχνάρια: πήλινα ή μεταλλικά αντικείμενα με λάδι και φυτίλι που χρησιμοποιούνταν για το φωτισμό. Στην ανασκαφή της βασιλικής βρέθηκαν αρκετά λυχνάρια.

πесσός: τετράγωνο στήριγμα, συνήθως κτιστό.

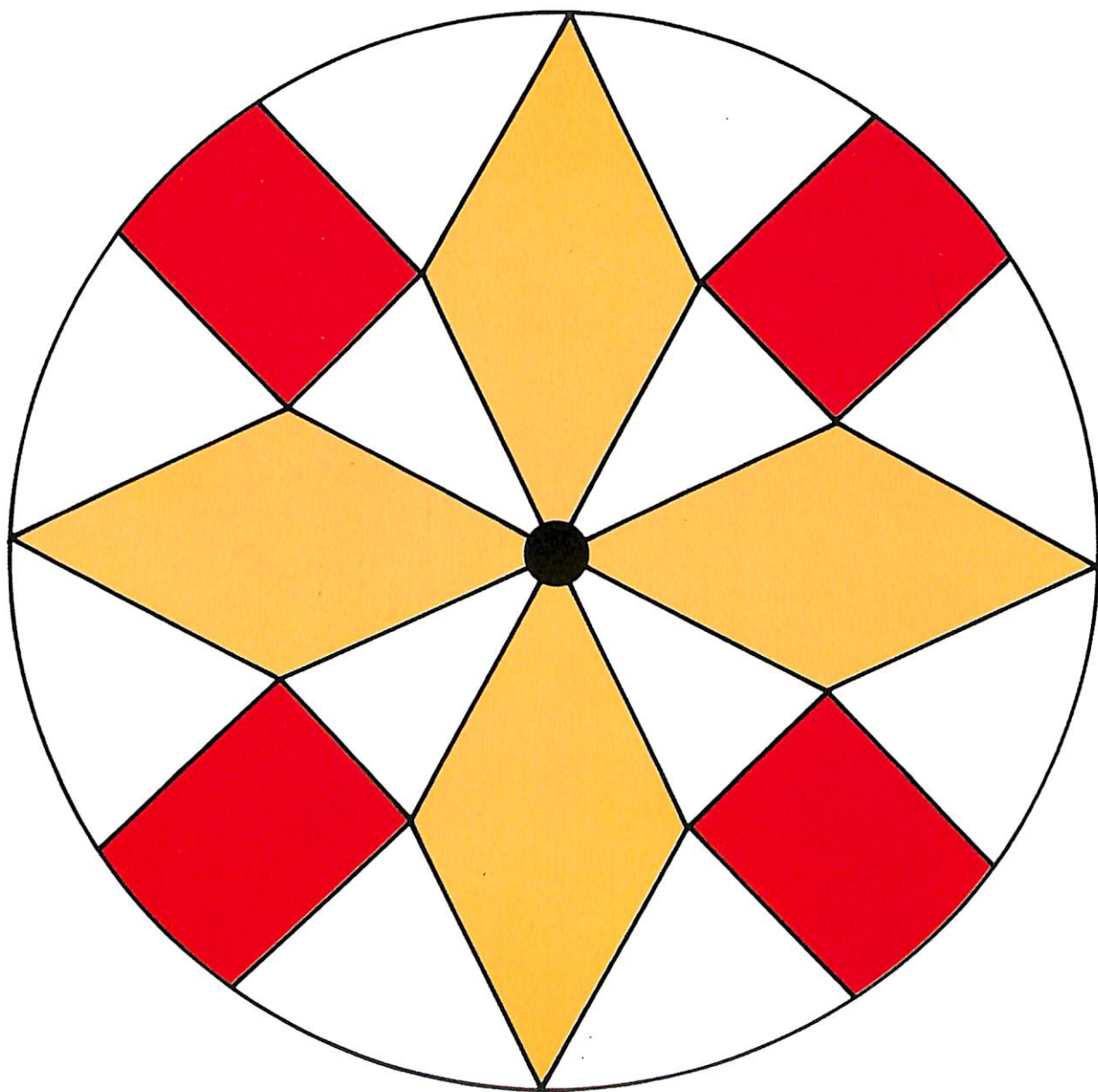

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΜΕΛΙΝΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
& ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Φτιάξτε το δικό σας ψηφιδωτό με ρύζι, φακές και σιτάρι
ή χρωματίσετε το ρύζι μόνοι σας με μαρκαδόρο ή νερομπογιές.

Βρείτε την επιγραφή και συμπληρώστε τα
δύο ονόματα που λείπουν

